Araştırma Makalesi
Research Article

Gönderim Tarihi/Received Date: 05.07.2022
Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.08.2022
Yayın Tarihi/Published Date: 10.09.2022
DOI Number: 10.46250/kulturder.1140682
Kültür Araştırmaları Dergisi, 2022, 14: 284-298

ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR VE YAZILI BELGELER IŞIĞINDA ESKİ ÇAĞ'DA YOZGAT

Yozgat in Ancient Times in the Light of Archaeological Researches and Written Documents

Serkan ERDOĞAN*
Serap GÜNGÖR UYAK*

ÖZ

Bu makale, Yozgat'ın prehistorik çağlardan M.Ö. I. binyıla uzanan zaman dilimindeki maddi kültürünün gelişimine ve toplumsal yapısına etkilerine yönelik bir çalışmayı içermektedir. Yozgat ili kapsamında yapılmış arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları ve Helenistik/Roma Dönemi öncesi yazılı belgelerin sunduğu veriler çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar Orta Anadolu'nun bir parçası olan Yozgat'ın, yerleşim tarihinin Neolitik Çağ'dan başladığını göstermiştir. Eski Tunç Çağı'nda yerleşim sayısı belirgin olarak artmıştır ve bu çağın sonlarına doğru, şehir devletleri oluşumları görülmeye başlanmıştır. Hatti ülkesinin önemli bir parçası olan Yozgat, M.Ö. II. binyılda Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile birlikte tarihsel çağlara girmiştir. Kızılırmak kavsinin doğusunda bulunan Yozgat, Hitit İmparatorluğu'nun çekirdek bölgesinde yer alır. Yürütülen arkeolojik ve filolojik araştırmalar Hititler Dönemi'nde başta Uşaklı Höyük olmak üzere pek çok Hitit kentinin bu bölgede olduğuna yönelik güçlü kanıtlar sunmuştur. Ele geçen veriler, Geç Kalkolitik, Eski Tunç Çağı ve Hititler Dönemi'nde bölgenin Ön Asya'daki diğer gelişmiş kültür merkezleriyle paralel giden bir gelişme seviyesine sahip olduğunu doğrulamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yozgat, Orta Anadolu, Prehistorik Çağlar, Hititler, Frigya.

ABSTRACT

This article includes a study on the development of Yozgat's material culture and its effects on its social structure from prehistoric times to the 1st millennium BC. Archaeological excavations, surveys and the data presented by written documents before the Hellenistic/Roman Period constitute the basis of the study. Researches have shown that the settlement history of Yozgat, which is a part of Central Anatolia, started from the Neolithic Age. The number of settlements increased signifi-

* Dr. Öğr. Üyesi. Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yozgat/Türkiye. E-posta: serkan.erdogan@yobu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-8049-8093.
* Uzman. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye. E-posta: serapuyak@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7658-6496.

This article was checked by Turnitin.

cantly in the Early Bronze Age, and towards the end of this age, city-state formations began to be seen. Yozgat, which is an important part of the Hatti land, enters the historical ages with the Period of Assyrian Trade Colonies in the 2nd millennium BC. Yozgat, located to the east of the Kızılırmak curve, was one of the core regions of the Hittite Empire. The archaeological and philological researches have been carried out provided strong evidence that many Hittite cities, especially Uşaklı Höyük, were in this region during the Hittite Period. The data obtained confirmed that the region had a development level parallel to other developed cultural centers in Near East during the Late Chalcolithic, Early Bronze Age and Hittite Periods.

Keywords: Yozgat, Central Anatolia, prehistoric times, Hittites, Phrygia.

Giriş

Yozgat'ın içerisine dâhil olduğu Orta Anadolu Bölgesi, Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö. 1972–1718) ile beraber yazı ile tanışmıştır (Barjamovic vd., 2012: 3). Bölgedeki ilk yazılı belgelerin bu dönemde ortaya çıkması nedeniyle Yozgat tarihsel çağlara Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile girmiştir. İç kesimler başta olmak üzere Anadolu Yarımadası'nın önemli bir kısmı en eski çağlardan beri "Hatti Ülkesi" olarak isimlendirilmiştir. Bu geleneksel adlandırmanın kökeni, Akad kralı Naram-Sin'in (M.Ö. 2254–2218) icraatlarını konu alan Boğazköy arşivinde ele geçmiş bir metindeki kaydedilmiş olayların zamanına değin geriye gitmektedir. Buna göre Naram-Sin 17 kral ile savaşmış ve savaştığı krallar arasında Hatti kralı Pamba'nın ve Kaniş kralı Zipani'nin olduğunu belirtmiştir (Westenholz, 1987: 14; Yiğit, 2000: 23). Söz konusu çivi yazılı metin, Akadlar Çağı'nda (M.Ö. 2350–2150) Yozgat yöresinin içerisinde yer aldığı Kızılırmak kavsindeki siyasi egemenliğin Hatti ve Kaniş kralları tarafından paylaşıldığını göstermektedir.

Son zamanlarda yapılan yüzey araştırmaları, Yozgat yöresinde Kalkolitik Çağ'dan Bizans Çağı'na değin farklı dönemlerde höyük, düz yerleşim, çeşitli savunma yapıları nekropol ve taş ocakları gibi geniş yelpazeye ait veriler elde edilmiştir. Ayrıca Yozgat ili sınırları içerisinde yapılan kaçak kazılar sonucu ortaya çıkan eserler ve Yozgat Arkeoloji müzesine bağışlanan eserler arkeolojik çalışmalarda değerlendirilmiştir. (Omura, 1991: 71; Omura, 1992: 543–546; Sancaktar vd., 2021: 278; Sancaktar, 2019: 141–164; Sancaktar vd.; 2020a: 187–208; Sancaktar ve Sezgin, 2020a: 47; Sancaktar ve Sezgin, 2020b: 325; Altun, 2020a: 597-608; Altun, 2020b: 207-220; Altun, 2021a: 9–21; Altun, 2021b: 518-537).

M.Ö. II. binyılda büyük bir siyasi güç haline gelen Hititlerin çekirdek bölgesi Kızılırmak kavsi olarak bilinmektedir. Bu nedenledir ki Yozgat yöresini

Hititlerin merkezi alanlarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. Hititlerin Orta Anadolu toprakları üzerinde egemenlik kurması maddi kültürdeki değişimin de işaret ettiği gibi M.Ö. 17. yüzyılın ortalarında kendisini göstermiştir. Hititlerin başkenti Hattuşa'ya (Boğazkale) göre Yozgat'ın konumu göz önüne alındığında, Hititlerin ilk yayılım alanı içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Son zamanlarda yapılan arkeolojik araştırmaların ortaya koyduğu bulgular, Yozgat'ın tarih öncesi ilk yerleşimlerinin Geç Neolitik Çağ'a değin geriye çekilebileceğini göstermiştir. Yozgat'ın ilk yerleşimlerini bu döneme tarihlendirilmesine olanak sağlayan iki arkeolojik alan bulunmaktadır. Bunlardan biri Aydıncık İlçesi-Kazankaya Köyü yakınlarındaki Rıdvan Kalesi Höyüğü ile Sorgun İlçesi-Ocaklı ve Aşağıkarahacılı köyleri arasındaki Karakaya Tepesi yerleşimleridir.

1. Prehistorik Çağlarda Yozgat

Son zamanlarda yapılan arkeolojik araştırmaların ortaya koyduğu bulgular, Yozgat'ın tarih öncesi ilk yerleşimlerinin Geç Neolitik Çağ'a değin geriye çekilebileceğini göstermiştir. Yozgat'ın ilk yerleşimlerini bu döneme tarihlendirilmesine olanak sağlayan iki arkeolojik alan bulunmaktadır. Bunlardan biri Aydıncık İlçesi-Kazankaya Köyü yakınlarındaki Rıdvan Kalesi Höyüğü ile Sorgun İlçesi-Ocaklı ve Aşağıkarahacılı köyleri arasındaki Karakaya Tepesi yerleşimleridir.

15 m yüksekliğe sahip 100x120 m ebatlarındaki Rıdvan Kalesi Höyüğü'nün güneydoğu ucunda kayalığa yakın bir alanda prehistorik dönemlere ait buluntular saptanmıştır. Bu buluntular arasında el yapımı çanak çömlek parçaları, çok sayıda çakmaktaşı ve bazı obsidiyen yontma taş endüstrisiyle ilişkili aletler ile bir adet havan ve havaneli bulunmaktadır (Özbudak, 2019: 510). Üzerinde herhangi bir bezemeye rastlanılmayan ve tamamı tek renkli (monokrom) olan çanak çömlek parçaları açık kahve kremden siyah alacalı tonlara değin değişmektedir (Özbudak, 2019: 511). Belgelenen bu seramik buluntuları arasında ince cidarlı düz kâseler ve hafif boyunlu çömlekler tipik olanlarıdır. Çanak çömlek parçalarının açkılı bir yüzeye sahip olması, beyaz astar uygulaması, çevresindeki tanımlanmış prehistorik yerleşimdekilere nazaran daha basit kâse ve çömlek formlarına sahip olmasından yola çıkılarak söz konusu yerleşim, Geç Neolitik/Erken Kalkolitik dönemlerine (takriben M.Ö. VII. binyılın sonu VI. binyılın başına) tarihlendirilmiştir (Özbudak, 2019: 513-514). Neolitik dönem ile ilişkilendirilebilecek bir diğer buluntu yeri, Karakaya Tepesi'dir. Karakaya Tepesi yerleşimi üzerinde tespit edilmiş

kaçak kazı çukuru hafriyatı içerisinde muhtelif dönemlere ait buluntular arasında Geç Neolitik Çağ'a ait seramik parçalarının da bulunduğu rapor edilmiştir.[1]

Orta Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Yozgat'ın Kalkolitik Çağı'na ait bilgilerimiz geçmişe kıyasla epey artmıştır. Söz konusu bilgi birikimi, arkeolojik kazılardan tanıdığımız Alişar ve Çadır Höyük gibi sınırlı sayıdaki höyük tipi yerleşimlerden ve yapılan bazı yüzey araştırmalarından elde edilen bilimsel sonuçlardan kaynağını almaktadır.

Yozgat il sınırları kapsamında arkeolojik kazılar sonucu tanımlanan en eski Kalkolitik Çağ yerleşimi, Sorgun/ Peyniryemez köyü yakınlarındaki Çadır Höyük'tür. Çadır Höyük verilerine göre yerleşimin en eski iskânı M.Ö. 5200 yıllarına, başka bir deyişle Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmektedir (Steadman vd., 2019: 271). Yapılan yüzey araştırmaları başta Sorgun, Yerköy ve Şefaatli olmak üzere Kızılırmak kavsinde saptanan yerleşimlerde Geç Kalkolitik (M.Ö. 4. binyıl) kültürün kaideli meyvelikler, yivlerle süslenmiş seramikler ya da boyalı seramikler ile temsil edildiğini göstermiştir (Omura, 1993: 374-375). Bu kültüre ait seramik repertuarı, Alişar Höyüğü'nden de bilinmektedir.

Geç Kalkolitik Çağ'da Çadır Höyük, yarısı toprak altında kalan ve sokaklar ile birbirinden ayrılan bir kırsal yerleşim görünümündedir (Steadman vd., 2019: 272). Besin hazırlamak ve taş alet üretimi için kullanıldığı düşünülen avlulu ev yapıları tespit edilmiştir. Ev odalarında tahıl depoları, ocaklar ve evsel yaşama ait çanak çömlekler ile taş aletler parçalarına ait buluntular ele geçmiştir. Ele geçen ağırşaklar ev tekstil üretiminin olduğuna işaret etmektedir. Metal kullanımının büyük oranda olmadığını söylemek mümkündür (Steadman vd., 2019:276). Bununla birlikte Kalkolitik Çağ'ın sonlarına doğru "Yanık Ev" yapısında (takriben M.Ö. 3500–3200) metal iğneler, dokuma ağırlıkları ve ağırşaklar ele geçmiştir (Steadman vd., 2019: 278). Geç Kalkolitik Çağ'ın Çadır Höyüğü'nde intramural (yerleşim içi) gömüler olduğu saptanmıştır. Ölen insanlar depolama küplerine konularak gömülmüşlerdir. Çadır Höyük duvarlarında bebek gömülerin bulunması, muhtemelen ritüel bir amaca hizmet etmektedir. Çağdaşı olduğu öteki yerleşimlerden de bilinen bu uygulama, evin koruyucusuna ve ev halkının ruhlarına ve tanrılarına bir adak sunma amacıyla yapılmış olmalıdır (Steadman vd., 2019: 276).

[1] Yozgat ili ve ilçeleri arkeolojik yüzey araştırmasının 2021 yılı sezonunda tespit edilen ve henüz yayınlanmamış olan Karakaya yerleşimiyle ilgili bilgileri bizimle paylaşan meslektaşım Doç. Dr. Hacer Sancaktar'a teşekkür ederiz.

Zoolojik veriler koyun, keçi, sığır ve domuz gibi hayvanların Çadır Höyük insanları tarafından evcilleştirildiğini ortaya koymaktadır. Yetiştirilen ürünler arasında tahıllar önemli yer tutmaktadır. Arpa, mercimek, burçak, keten ile emmer ve einkorn buğdayının yetiştirilip tüketildiği tespit edilmiştir (Steadman vd., 2019: 276, 279). Kalkolitik Çağ'a yönelik Yozgat için Çadır Höyük üzerinden bir genelleme yapılacak olursa; Yozgat'ın sosyo-ekonomik temeli kendine yetebilen, kan bağı ile birbirine bağlanmış küçük ailelerden oluşan ve nispeten eşitlikçi bir toplumsal sisteme dayandığı sonucu çıkarılabilir (Steadman vd., 2019: 276).

Sorgun yakınlarında yer alan Alişar yerleşiminin 0 ve Ia tabakası Geç Kalkolitik Çağ ve Eski Tunç Çağı I Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Yakar, 1985: 198). Geç Kalkolitik Çağ'da yoğun yerleşim görmüş olan ve basit yapıdaki evlerden oluşan Alişar'da, çıkıntı kollu kadın ve hayvan figürinleri ile idol başları önemli heykeltıraşlık eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Harmankaya vd., 1998: 263; Ünsal, 2016: 57). Bu döneme ait geometrik motiflerle bezenmiş mühürler, hem çevresiyle olan sanatsal ve ticari ilişkilere ve hem de kamu ya da özel mülkiyete işaret etmesi açısından önemlidir. İnce işçilikli çanak – çömlekler olduğu kadar kaba hamurlu ve daha çok günlük kullanıma ait seramik parçaları da açığa çıkarılmıştır (Gelb, 1935: 1). Bunların yanı sıra Orta Anadolu Bölgesi'nin Geç Kalkolitik Çağı'na özgü ayaklı meyvelikler Alişar'ın en önemli seramik buluntuları arasındadır. Geç Kalkolitik Çağ'da gelişmiş bir taş endüstrisi teknolojisine dayalı Alişar buluntuları arasında obsidiyen ve çakmaktaşından yapılmış orak ve bıçaklar, kazıyıcılar, ok uçları, çeşitli balta, çekiç ve havanlar bol miktarda ele geçmiştir.

2. Eski Tunç Çağı'nda Yozgat'a İlişkin Bazı Temel Veriler

Eski Tunç Çağı'nda Anadolu'nun öteki bölgelerinde olduğu gibi, Yozgat dâhilinde önceki dönemlere kıyasla bu döneme ait yerleşim sayısının önemli oranda arttığı gözlemlenebilmektedir. Eski Tunç Çağı denilen zaman dilimi kabaca bir tarihlemeyle M.Ö. 3000–2000 yılları arasını kapsamaktadır.

Eski Tunç Çağı'nın ilk safhasını Yozgat bağlamında Çadır Höyük üzerinden güvenle tarihleyebilmek mümkündür. Buna göre ETÇ I Dönemi, M.Ö. 3000–2800 yılları arasına tarihlenmektedir (Steadman vd., 2008: 53; Steadman vd., 2019: 271, 276 Table 1). Bu dönemde Çadır Höyük'ün aşağı şehri büyük oranda terkedilmiş olmakla beraber tek odalı, ince ve çarpık duvarlarıyla aşağı şehirde dağınık olarak bulunan yapılar ve bu yapıların aralarında ocak işlevi görebilecek küçük ateş çukurları belirlenmiştir. Çanak çömlekle-

rine ilişkin veriler görece daha düşük kalitede, yüzeyinde herhangi bir bezeme öğesi olmayan, düşük sıcaklıkta fırınlamış seramik gruplarından oluştuğunu göstermektedir. Metal kullanımına dair arkeolojik veriler elde edilememiştir (Steadman vd., 2019: 290). Yerleşimde iskân ve endüstriyel faaliyetlerin "Yukarı Şehir" kesimine taşınması, yerleşime ait temel değişimlerden biridir. Buradaki yerleşim yeni kalın duvarlı iyi bir yapıma sahip yapılardan oluşmaktadır. Savunma duvarlarına sahip olması, kentin bu kesiminin tahkimatlı bir anlayışı içerdiğini göstermekte ve iri kayaların kullanılmış olması açık bir giriş alanına işaret etmektedir. İri kayalardan meydana getirilmiş temellerin üst yapısı kerpiçten olup yapıların duvarları kalın bir beyaz sıva ile kaplanmıştır. Bu alanda bol seramik dışında besin üretimiyle ilgili ezgi taşları tekstil üretimiyle ilişkili dokuma tezgâhı ağırlıkları ve aşı boyası gibi kalıntılar tespit edilmiştir (Steadman vd., 2019: 293 vd.). Arkeobotanik verilere göre Çadır Höyük ETÇ I Dönemi'nde ürün yetiştiriciliğine ait bitki türleri önceki dönemlerin bir devamı niteliğindedir. Geç Kalkolitik Çağ'dan Eski Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde (M.Ö. 3200–3000/2900) ETÇ I zamanında ocaklar ve ateş çukurlarının temizliği ve kullanımının düzensiz ve etkili olmadığına dair veriler elde edilmiştir. Hayvan yetiştiriciliğinde dikkate değer bir değişim olduğunu ifade etmek mümkündür. Keçilere ait sayısal veriler, koyunlara oranla daha fazlalaşmış ve dolayısıyla yün üretimi ve evde kullanılan basit düzeydeki dokumaların keçi yünü ağırlıklı olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte domuz ile sığırın kalıntılarında dikkate değer bir artış olduğu belirtilmektedir (Steadman vd., 2019: 290–291).

Bakır ve kalayın birleşiminden oluşan tunç alaşımının kullanılması ve genellikle el yapımı, kırmızı astarlı ve perdahlı çanak çömleklerin üretimi, Alişar'daki Eski Tunç Çağı'nı temsil etmektedir. Yuvarlak dipli çanaklar ve kaplar ile tek tutamaklı çömlekler bunlar arasındaki en yaygın formlardandır. Alişar bağlamında spiral, noktalı, oyularak yapılmış çizgiler ve geometrik motifler kaplar üzerinde sevilerek kullanılan süsleme öğeleridir (Gelb, 1935: 1) Söz konusu yerleşimde insan biçimli (antropomorfik) ve hayvan biçimli (zoomorfik) pek çok figürin bulunmuş olup, basit geometrik formlarda damga mühürler ele geçirilmiştir (Gelb, 1935: 1-2; von der Osten, 1937: 119 – 206, Fig. 165–245). Ölülerini taş plaka ve kerpiç tuğlalardan yapılmış sanduka mezarlara gömmüşlerdir (Gelb, 1935: 2). Yerköy yakınlarında Tavium yerleşim bölgesindeki Büyükkale Höyüğü'nde Eski Tunç Çağı'na ait çanak çömlek verileri elde edilmiştir (Strobel & Gerber, 2000: 170). Büyükkale Eski Tunç Çağı seramik repertuarı arasında kırmızı perdahlı Alişar 1b

grubu, boyalı Çıradere grubu, intermediate seramik grubu ve tırnak bezemeli seramikler bulunmaktadır (Strobel & Gerber, 2001: 8)

Sorgun yakınlarında bulunan Uşaklı Höyük'te M.Ö. III. binyıl ile II. binyılın ilk yarısı arasındaki yerleşime ilişkin bulgular şimdilik yalnızca yüzeyden ve ikincil bağlamlardan elde edilen çanak çömleklerden ibaret olup; söz konusu döneme ait arkeolojik tabakalar henüz gün ışığına çıkartılmamıştır (D'Agostino, 2019: 36).

3. Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında Hititler Çağı'nda Yozgat

M.Ö. II. binyılın başlarına başta Orta Anadolu platosu olmak üzere Anadolu'nun önemli bir kısmına damgasını vuran dönem, Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak bilinmektedir. Politik gücün çeşitli şehir devletleri tarafından paylaşıldığı ve ticari egemenliğin Asurlu tüccarlarda olduğu bir dönemi temsil eden Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın, M.Ö. 1972–1718 yılları arasında Anadolu'da hayat bulduğunu yeni veriler ortaya koymuştur (Barjamovic, 2012: 3). Yozgat, Asurlu tüccarların izlediği güzergâhların ana rotaları üzerinde yer almaktadır (Barjamovic, 2011: Map 7). Bu döneme ait Alişar kazılarında 70 civarında çivi yazılı tablet ve tablet parçaları bulunması, Yozgat yöresindeki höyüklerin Eski Anadolu tarihi için barındırdığı potansiyeli göstermesi açısından önemlidir (von der Osten, 1937: 108 -110; Gelb, 1935: 8-9 fig. 2-4). Hititlerin Orta Anadolu toprakları üzerinde egemenlik kurması maddi kültürdeki değişimin de işaret ettiği gibi M.Ö. 17. yüzyılın ortalarında kendisini göstermiştir. Hititlerin başkenti Hattuşa'ya (Boğazkale) göre Yozgat'ın konumu göz önüne alındığında, Hititlerin ilk yayılım alanı içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Orta ve Geç Tunç çağlarıyla çağdaş olan Hititler Dönemi'nde Yozgat ili kapsamında iskân edilmiş önemli yerleşimlerin olduğunu, yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları doğrulamaktadır. Sorgun yakınlarındaki Gölyeri, Köyaltı, Esenli ve Çekerek yakınlarındaki Sarıbaba gibi 10 hektardan daha fazla büyük alanları kaplayan höyükler son zamanlarda yapılan yüzey araştırmaları sonucunda saptanmıştır (Sancaktar vd., 2020b: 154). Hitit İmparatorluk Çağı'nda 10 hektarı aşan büyüklükteki önemli yerleşimlerin birinin de Uşaklı Höyük olduğunu arkeolojik kazılar ortaya koymuştur. Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlendirilen Sorgun yakınlarındaki Karakız taş ve heykel atölyesi, Hitit heykeltıraşlığı açısından az sayıdaki atölyelerden biridir. Hitit mimarlığında koruyucu ve güç simgesi olan aslan heykelleri, sütun gövde ve sütun kaideleri bu atölyenin günümüze ulaşabilen önemli kalıntılarındandır (Summers & Özen, 2012: 507).

Sorgun'a bağlı Büyük Taşlık köyü yakınlarındaki Uşaklı (Kuşaklı) Höyük'te biri aşağı kentte bulunan bir tapınak diğeri ise akropolde yer alan bir saray yapısı olmak üzere iki anıtsal Hitit yapısının bölümlerini, İtalyan araştırma ekibi gün ışığına çıkarmayı başarmıştır. Her iki yapı da benzer mimari unsurlar barındırmaktadır. Bu benzer unsurlar arasında yer alan taş ve monolitlerin yoğun olarak kullanımı ve planlarındaki düzen, M.Ö. 15.–12. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Hitit İmparatorluk Dönemi geleneğini yansıtmaktadır (Mazzoni vd, 2016: 42). Söz konusu yerleşim Hitit metinlerinde kaydedilmiş olan Zippalanda kenti ile Zippalanda şehriyle ilişkilendirilen Daha Dağı'nın ise Kerkenes Dağı ile özdeşleştirilebileceği önerisi, büyük ölçüde kabul edilmektedir (Gurney, 1995: 69 -71; Torri, 2016: 50).

Boğazlıyan yakınlarındaki Çalapverdi köyünde ele geçmiş olan Hitit hiyeroglifi ile yazılmış Prens Anaziti steli, Yozgat'ın dinler tarihi açısından bilinmeyen bir özelliğini ortaya koymaktadır. Hitit İmparatorluk Çağı'na ait bu stelden öğrendiğimize göre Hititli bir prens olan Anaziti, güneş tanrısına yönelik Çalapverdi'de bir kült oluşturmuştur (Taş & Weeden, 2010: 352, 356). Yozgat yakınlarındaki Karga (Yeşilova) köyü içerisinde bulunan ve Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlendirilen bir diğer taş stel de dikkate değerdir. Bu stel üzerindeki hiyeroglifli yazıtta bir Hitit unvanı olan "Saray görevlilerinin şefi" ifadesi okunmaktadır (von der Osten, 1929: 139-141, Fig. 160). Araştırmacılar Hitit metinlerinde geçen Ankuwa'yı (Amkuwa) Alişar ile Tawnia'yı Tavium (Büyüknefes) ile özdeşleştirmektedir. Yozgat'ın önemli bir bölümünü kat eden Kanak Suyu mıntıkasının Hitit İmparatorluğu'nun genişlemesinin önemli duraklarından biri olduğu düşünülmektedir (Gorny, 1995: 65).

4. Demir Çağı'nda Yozgat ile İlişkili Bazı Özellikler

M.Ö. 900'lü yıllardan itibaren Orta Anadolu platosunun Frig egemenliğine girdiği kabul edilmektedir. Orta Anadolu kronolojisine göre takriben M.Ö. 1190/1180 yıllarında Demir Çağı'na giren Yozgat'ın çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Frigler'in yanı sıra farklı etnolinguistik insan gruplarının olduğunu Çalapverdi köyünde bulunan taş bloğa ve Alişar'da bulunduğu ifade edilen bir kap parçası üzerindeki Luvice yazılmış hiyeroglif yazıtlar M.Ö. II. binyıl Hitit İmparatorluğu'nun bakiyesi olan halkların M.Ö. I. binyılda var olduğunun kanıtları olarak değerlendirilmelidir (von der Osten, 1929: 22-24 Fig. 15-16; Hawkins, 2000: 497-498, X. 28-29 1–2, 568–569 XII. 13).

Son zamanlarda yapılan arkeolojik araştırmalar Sorgun'a bağlı Şahmuratlı köyü yakınlarında Kerkenes Dağı'nda büyük bir kentin varlığını kanıtla-

mıştır (Summers & Summers, 2013: 137). Kuruluşu M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen kent 2.5 km^2'lik bir alanı kaplamaktadır. Antik çağ tarihçisi Herodot'un Pteira olarak kaydettiği kentin, Helenistik Dönem öncesi Anadolu'nun en büyük kenti konumundaki Kerkenes yerleşimi ile aynı yer olduğu düşünülmektedir (Summers, 2006: 166–167; Summers & Summers, 2013: 137; Dusinberre, 2002: 17). Yedi kapıya sahip 7 km'lik bir taş örgülü savunma duvarıyla çevrili Kerkenes Dağı yerleşiminin, bütünüyle Frigli özellikler taşıdığı yürütülen arkeolojik araştırmaların ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biridir. Eski Frigçe yazıtlar ve grafitiler Frigya'da iyi bilinen yarı simgesel kült tasvirleri, basamaklı şekilde yapılmış anıtsal yapılar ile öteki çeşitli maddi kültüre ait izler, Kerkenes kentinin Frigli görünümünü açığa vurmaktadır (Brixhe & Summers, 2006: 93; Summers & Summers, 2013: 137). Gerçekleştirilen kazılar sonucunda "Saray Kompleksi" ve "Kabul Binası" adı verilen iki önemli yapının izlerine rastlanmıştır (Summers, 2006: 168).

Lidya kralı Krezüs (M.Ö. 585-546/547) zamanında Lidya egemenliğinin Orta Anadolu'da son bulmasına yol açan yeni fetihlerle ilişkili olarak M.Ö. 540 yılına ait dramatik yangın izlerini Kerkenes şehri taşımaktadır. Kerkenes'i yağmalayarak Anadolu'yu fetheden yeni politik gücün sahibi Pers kralı Büyük Kiros'tur (M.Ö. 600–530). Bu nedenle Kerkenes Dağı, kültürel olarak Frigler'in Orta Demir Çağı başkenti olarak değerlendirilmektedir (Summers & Summers, 2013: 138). Lidya Krallığı'nın yıkılmasından sonra bölge halkı oldukça büyük boyutlu olan bu yerleşim Pers İmparatorluğu için de kullanışsız hale geldiği için bir daha iskân edilmemiştir (Baran, 2016: 49-50).

Sonuç

Neolitik Çağ (M.Ö. 8000–5500) toplumlarının izlerine yoğunluklu olarak Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Levant bölgelerinde rastlanılmaktadır. Son yıllarda Neolitik Çağ'ın daha iyi anlaşılmasına yönelik arkeoloji bilimi önemli adımlar atmış olsa da Neolitik kültürün batıya doğru yayılımında hangi rotaları takip ettiği tümüyle aydınlatılabilmiş değildir. Uzunca bir süre Neolitik toplumların ve onların yarattığı maddi kültürün Orta Anadolu'nun dışında yer alan bir rota üzerinde yayılım gösterdikleri düşünülmekteydi. Bu arkeolojik değerlendirmenin temelinde tespit edilebilen Orta Anadolu höyüklerinin yerleşim geçmişlerinin en erken Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmesi yatmaktaydı. Bununla birlikte bu kanaatin oluşmasını sağlayan unsurlardan biri de geçmişte bölgedeki sınırlı orandaki prehistorik araştırmaların Geç Kalkolitik Dönem öncesine tarihlendirilebilecek kanıt elde edememiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Fakat 2000'li yıllarda artan araştırmalar Orta Anadolu ve Yozgat'ın daha erken dönemlerde yerleşmelere sahip ol-

duğuna yönelik önemli verileri açığa çıkarmıştır (Yelözer vd., 2019: 49; Özbudak, 2019: 507). Bu durum, arkeologların Orta Anadolu'nun prehistorik geçmişine bakışını büyük ölçüde değişmesine katkı sağlamıştır.

Geç Kalkolitik ve Eski Tunç çağlarında bölgedeki yerleşim sayılarını artışında adeta bir patlama meydana gelmiştir. Yozgat genelindeki höyük olarak değerlendirilebilecek yerleşimlerin genelinde yerleşim iskânının başlangıcı ya Geç Kalkolitik Çağ'a ya da Eski Tunç Çağı'na dayandığı görülür. Yozgat'ın Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ana ticari rotalar üzerinde bulunması, bu döneme ilişkin bol miktarda arkeolojik buluntuların ve yazılı belgelerin varlığına işaret etmektedir. Yeterince açığa çıkarılamayan bu potansiyelin gelecekte yapılacak yeni araştırmalar ve arkeolojik kazılar yoluyla gün ışığına çıkarılması beklenmektedir. Aynı durum Hititlerin Yozgat ile ilişkisi açısından da geçerlidir. Hititlerin çekirdek bölgesi olan "Hatti ülkesi", Kızılırmak kavsinin içerisinde yer alır. Kızılırmak kavsinin önemli bir parçasını oluşturması nedeniyle Yozgat, Hititlere ait önemli siyasi ve dini merkezlerin yer aldığı bir coğrafyaya ev sahipliği yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Hitit kültürü bağlamında Yozgat arkeolojisi için gelecek vaat eden bu büyük potansiyel, Eski çağ bilimleri araştırmacılarının yeni keşiflere ilişkin ümitlerini beslemektedir. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra yazılı ve arkeolojik verilerin çok kısıtlı olmasından ötürü Anadolu için "Karanlık Çağ" başlamış ancak M.Ö. 9.–8. yüzyıldan itibaren bilgilerimiz artmaya başlamıştır. Demir Çağı ya da bir başka deyişle Frigler Çağı'nda Yozgat, büyük oranda Frig kültürü etkisi altında kalmış olsa da Geç-Hitit etkisinin izlerini de bünyesinde barındırdığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Aksu, Hüsamettin & Dönmez, Şevket (2004). "Alişar Hafriyatı Hakkında Hakkında Rapor'un Açıklamalı Transkripsiyonu". *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 4: 99–112.

Altun, Savaş (2020a). "Anadolu'dan Bir Girlandlı Lahit Örneği". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(2): 597-608.

Altun, Savaş (2020b). "Yozgat Arkeoloji Müzesi'nden Lahit Parçaları". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 64: 207-220.

Altun, Savaş (2021a). "Yozgat Müzesi'nden Bir Grup Metal Eserin Değerlendirmesi". *Amisos*, 7-12: 9-21.

Altun, Savaş (2021b). "MÖ 12. Yüzyıldan Bir İkonografinin Geç Roma Dönemi'ne Ait Mezar Stelinde Değerlendirilmesi ve Etnolojik Yansımaları". *Anadolu'da Etnoarkeoloji Araştırmaları (Prehistorik Dönemlerden Günümüze Kadar)*. Ed. İsmail Akkaş & Murat Karakoç. Ankara: Doruk Yayımcılık, 518-537.

Baran, Abdülkadir (2016). "Kerkenes Kazısı 2012-2013 Yılları Çalışmaları ve Yerleşimin Tanımlanması Üzerine Değerlendirmeler". *Mediterranean Journal of Humanities*, VI(2): 49-87.

Barjamovic, Gojko (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies, Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

Barjamovic, Gojko vd. (2012). *Ups and Downs at Kanesh: Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period*. Leiden: Nederlands Instituut vor Het Nabije Oosten.

Brixhe, Calude & Summers, Geoffrey. D. (2006). "Les inscriptions phrygiennes de Kerkenes Dağ (Anatolie Central)". *Kadmos*, 45: 93-135.

D'Agostino, Anacleto (2019). "Uşaklı Höyük: Halklar ve Bıraktıkları Somut İzlerin Orta Anadolu Platosundaki Buluşma Noktası". *Arkeoloji ve Sanat*, 160: 31-42.

D'Agostino, Anacleto & Mazzoni, Stefania (2019). "Exploring Site in the North Central Anatolian Plateau-Archaeological Research at Uşaklı Höyük (2013-2015)". *Journal of Ancient Near Eastern Cultures*, 1(1): 57-142.

D'Agostino, Anacleto & Orsi, Valentina (2017). "Uşaklı Höyük Kazıları: Yeni Sonuçlar". *Arkeoloji ve Sanat*, 154: 170-173.

Dusinberre, Elspeth R. M. (2002): "An Excavated Ivory from Kerkenes Dağ: Transcultural Fluidities, Significations of Collective Identity and the Problem of Median Art". *Ars Orientalis*, 32: 17-54.

Gelb, Ignace J. (1935). *Inscriptions from Alishar and Vicinity*. Chicago: The University of Chicago Press.

Genz, Hermann (2001). "Iron Age Pottery from Çadır Höyük". *Anatolica*, XXVII: 159-170.

Gorny, Ronald L. (1995). "Hittite Imperialism and Anti-Imperial Resistance as viewed from Alişar Höyük". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 299-300: 65-89.

Gurney, Oliver R. (1995). "The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük". *Anatolian Studies*, 45: 69-71.

Harmankaya, Savaş vd. (1998). "Kalkolitik: Alişar". *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) 3, Kalkolitik*. İstanbul: Ege Yayınları, 263.

Hawkins, John David (2000). *Corpus Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, *V. I (Inscriptions of the Iron Age)*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Kahraman Çınar, Aslı (2016). "Yozgat Şehir Merkezinde Antik Bir Kent: Mercimektepe Höyük". *Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016), C.1*. Ed. Kadir Özköse. Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları, 70-74.

Mazzoni, Stefania vd. (2016). "Uşaklı Höyük'te Yürütülen Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar". *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı* (05 - 07 Mayıs 2016). C.1. Ed. Kadir Özköse. Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları, 42-53.

Omura, Sachihiro (1991). "1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları". *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 28-1 Haziran 1990). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 69-90.

Omura, Sachihiro (1992). "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları". *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Çanakkale, 27-31 Mayıs 1991). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 541-560.

Omura, Sachihiro (1993). "1991 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları" *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (25-29 Mayıs 1992). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 365-386.

Orsi, Valentina (2020). "The Transition from the Bronze to the Iron Age at Uşaklı Höyük: The Ceramic Sequence". *Anatolia Between the 13th and the 12th Century BCE*. Ed. Stefano de Martino, Elena Devecchi. Torino: Eothen, 271-316.

Özbudak, Ozan (2019). "Kuzey Orta Anadolu'nun Tarihöncesi Arkeolojisi ve Rıdvan Kalesi Höyüğü Örneği". *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı*. Ed. Barış Eser vd. Ankara: Bilgin Yayınevi, 507-518.

Sancaktar, Hacer & Sezgin, Kudret (2020a). "Yozgat ili Geç Demir Çağından Geç Antik Çağ'a Kadar Kaleler ve Savunma Yapıları". *Masrop E-Dergi*, 14 (1-2): 47-91.

Sancaktar, Hacer & Sezgin, Kudret (2020b). "Son Dönem Araştırmaları Işığında Yozgat ve Çevresindeki Kaya Mezarları". *Cedrus*, VIII: 325-349.

Sancaktar, Hacer vd. (2019). "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2017 Yılı Araştırmaları". *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı (07 – 11 Mayıs 2018) 2. Cilt.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 141-164.

Sancaktar, Hacer vd. (2020a). "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması". *2018 Yılı Çalışmaları C.2.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 187-208.

Sancaktar, Hacer vd. (2020b). "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2017–2019 Çalışması". *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarları I-II-III Bildiri Özetler Kitabı*. Yay. Haz. Mustafa Şahin vd. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları, 154-157.

Sancaktar, Hacer vd. (2021). "New Sites Discovered in the Yozgat Archaeological Research Project". Ed. by E. Sökmen ve A. Schachner. *Byzas 26 (Understanding Transformations: Exploring Black the Sea Region and Northern Central Anatolia in Antiquity).* İstanbul: Ege Yayınları, 278-97.

Steadman, Sharon R. vd. (2008). "Excavations on the North-Central Plateau: The Chalcolithic and Early Bronze Age Occupation at Çadır Höyük". *Anatolian Studies*, 58: 47-86.

Steadman, Sharon R. vd. (2019). "Early Lives: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age at Çadır Höyük". *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies*, 7(3): 271 -298.

Strobel, Karl & Gerber, Christoph (2000). "Feldforschungen in Tavium 1998 Vorbereicht". *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı (24 – 28 Mayıs 1999) C.1.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 169–176.

Strobel, Karl & Gerber, Christoph (2001). "Feldforschungen in Tavium 1999 Vorbericht-Tavium/Büyüknefes 1997–1999 Çalışma Dönemi Raporu". *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (22–26 Mayıs 2000) C.2. İzmir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 7-10.

Summers, Geoffrey D. & Özen, Erol (2002). "The Hittite Stone and Sculpture Quarry at Karakız Kasabası and Hapis Boğazı in the District of Sorgun, Yozgat, Central Anatolia". *American Journal of Archaeology*, 116(3): 507-519.

Summers, Geoffrey D. & Summers, Francoise (2013). "The Kale at Kerkenes Dağ: An Iron Age Capital in Central Anatolia". *Cities and Citadels in Turkey: From the Iron Age to the Seljuks*. Eds. Scott Redford, Nina Ergin. Walpole: Peeters, 137-160.

Summers, Geoffrey D. (2006). "Aspects of Material Culture at the Iron Age Capital on the Kerkenes Dağ in Central Anatolia". *Ancient Near East Studies*, 43: 164–202.

Taş, İlknur & Weeden Mark (2010). "A Stele of Prince Anaziti in the Yozgat Museum". *Journal of the American Oriental Society*, 130(3): 349-359.

Torri, Giulia (2016). "Uşaklı Höyük'te Yürütülen Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar (Çivi Yazısı Kaynaklar ve Uşaklı Höyük'ün Hititli Kimliğinin Tespiti)". *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı (05–07 Mayıs 2016) I. Cilt.* Ed. Kadir Özköse. Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları, 50.

Ünsal, Veli (2016). "Alişar'ın Yozgat Arkeolojisi ve Eskiçağ Tarihine Katkısı". *I. Uluslararası Bozok Kongresi (5-7 Mayıs 2016) I. Cilt*. Ed. Kadir Özköse. Yozgat, Bozok Üniversite Yayınları, 54-63.

von der Osten, Hans Henning (1929). *Explorations in Hittite Asia Minor 1927-1928.* Chicago: The University of Chicago Press.

von der Osten, Hans Henning (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32. Part II.* Chicago: The University of Chicago Press.

Westenholz, Joan Goodnick (1998). "Relations Between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings". *XXXIV. Assiriyoloji Kongresi (6-10 VII 1987-İstanbul).* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 5-22.

Yakar, Jak (1985). *The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Part I.* Oxford: BAR International Series 268.

Yelözer vd., (2019). "Volkanik Kapadaokya'da Neolitiğin Başlangıcı". *Kapadokya'da Kimlik, Hafıza ve Kültürel Miras.* Ed. M. Hakman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 49-82.

Yiğit, Turgut (2000). "Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3-4): 13-28.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Makalenin birinci yazarı konunun araştırılması ve yazıya geçirilmesinde katkı sunmuştur. Makalenin ikinci yazarı kaynakların elde edilmesinde, imla düzeltmeleri ve makalenin yazım şablonuna hazır hale getirilmesinde katkısı olmuştur.

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*

Author-Contributions Statement: *The first author of the article contributed to the research and writing of the subject. The second author of the article contributed to obtaining the sources, spelling corrections, and making the article ready for the spelling template.*